

ΕΝΑΣ ΧΑΥΛΙΟΔΟΝΤΑΣ ΕΛΕΦΑΝΤΑ ΑΠΟ ΤΗ ΜΙΚΡΗ ΒΟΛΒΗ

Νίκος Κ. Μουτσόπουλος

Καθηγητής της Αριστοτελείου Παν/μίου Θεσ/νίκης

Είναι πολλά τα μυστικά που κρύβει η λίμνη της Βόλβης. Ελάχιστοι είναι εκείνοι που κάτι έχουν υποψιαστεί: είναι «'πονοιασμένοι». Όλο για κάποιες «μαίστρες» μιλάνε, που συγκεντρώνονται παραμονή Πρωτομαγιάς «εκεί πέρα στο δάσος», και τη φεγγαρολουμένη νύχτα με τα φοβερά τους ξόρκια κατεβάζουν το φεγγάρι με τη μορφή αγελάδας και το αρμέγουν για να κατασκευάσουν τα μαγικά τους φίλτρα. Οι άντρες φοβούνται να μιλήσουν γι' αυτά, για να μην τους «αμποδέσει» η μαιστρα, και οι γυναίκες συστηματικά το αποφεύγουν για να μη βρει κακό το σπιτικό τους. Μ'αρέσει να πεζοπορώ σ' αυτά τα μέρη, γιατί όλο και κάτι καινούργιο μαθαίνω, κάτι άγνωστο βλέπω, και από κάποια σημάδια πάνω στη γη και από τις διηγήσεις των τσοπάνηδων όλο και συμπληρώνω τις γνώσεις μου.

Αυτή τη φορά ακολουθήσαμε τα μονοπάτια που από τον «Κουρού τσεμέ» και τον «Πύργο», πέρα από τον «Γκαζόλακκα» και το «Νταουκλού», φτάσαμε στο Μικρό Μπεσίκι (Küçük Besik), τη Μικρή Βόλβη, που είχε γνωρίσει δόξες στα χρόνια

της τουρκοκρατίας. Είναι ένα παραλίμνιο προσφυγοχώρι με λίγους ντόπιους κατοίκους (εικ. 1).

Οι γέροι διηγούνται πως παλιά η Μικρή Βόλβη είχε ένα τζαμί. Στο χωριό υπήρχε και κονάκι. Βρισκόταν στο οικόπεδο του παλιού προέδρου Γ. Καπέλλη.

Το τζαμί είναι σήμερα σπίτι της Ελένης Καρατζιώτου. Το μεγάλο χάνι του Σπύρου χάλασε το 1993-1994. Είχε 30 δωμάτια, μαγαζί και στάβλο, στο κέντρο μια μεγάλη «αλάνα» και γύρω ψηλό τοίχο. Κάθε δωμάτιο, διηγούνται, είχε δικό του τζάκι.

Με προβληματίσει από παλιά ο τόπος. Σήμερα δεν φαίνεται τίποτα από τα παλιά. Όλα έχουν αλλάξει μορφή. Όταν μάλιστα εφαρμόζεται ένα πολεοδομικό σχέδιο χωρίς σοβαρή προεργασία, μια και τα σημάδια του εδάφους που θα έπρεπε να οδηγήσουν τον πολεοδόμο στη χάραξη των δρόμων δεν τα έλαβαν υπόψη τους, τίποτα πια δεν απομένει για να μαρτυρεί τα παλιά. Και έτσι από εμάς τους ίδιους, από τα πολεοδομικά γραφεία των Αθηνών, καταστρέφονται οι ιστορικές μαρτυρίες του τόπου. Οι πιο αυθεντικές, οι πιο αναντίρρητες. Έτσι συνέβη και στη Μικρή Βόλβη. Μοναδικά απομεινάρια ενός λιμενοβραχίονα που εισχωρεί στα βαθιά νερά της λίμνης και, ανάλογα με τα καλώματα της στάθμης της, άλλοτε

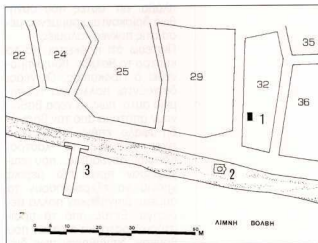
1. Τοπογραφικό της περιοχής του οικισμού της Μικρής Βόλβης στην ανατολική όχθη της λίμνης Βόλβης. Διακρίνεται η θέση του κάστρου μέσα στη λίμνη.

χάνεται, όταν τα νερά ανεβαίνουν, και άλλοτε πάλι, όπως συνέβη το περασμένο φθινόπωρο, αναδύεται. Έτσι μπορούσαμε να τον μελετήσουμε όσο τούτο γινόταν δυνατό από τα μοναδικά δεδομένα, που ήταν η δομή του. Οι διαστάσεις του είναι 10 μ. μήκος και πλάτος 1,60-1,80. Ο λιμενοβραχίονας αποτελείται από συλλεκτικούς λίθους, χτισμένους με λευκό ισχυρό ασβεστοκοκκίαμα, πιθανότατα υδραυλικό, όπου μπορείς να διακρίνεις μέσα στη χονδρόκοκη λιμνίσια άμμο αραιά χονδρά κομματάκια κοπανισμένο κεραμίδι (*βήσαλον, όστρακον*). Σε μίαν απόσταση πολύ κοντά στη σημερινή όχθη δημιουργεί μια μορφή Τ, προς το μέρος της παραλίας (εικ. 2). Όλα αυτά τα στοιχεία είναι χαρακτηριστικά της παλαιохριστιανικής εποχής, και προσωπικά πιστεύω πως ανήκουν στην περίοδο της βασιλείας του Ιουστινιανού, για τον οποίο γνωρίζουμε από τα γνω-

στά αποστάσματα του κειμένου τού Προκοπίου, στο έργο του *Περί Κτισμάτων*, ότι έντονο υπήρξε το ενδιαφέρον του για την άμυνα και αυτής της περιοχής.

Εκτός από το κάστρο *Αρτεμίσιον*, που ίδρυσε στον εκχειλιστή της λίμνης Βόλβης Ρήχιο, ο οποίος εκβάλλει στον Στρυμονικό κόλπο, έχτισε και κάστρο *Βολβόν* (IV,4). Πιθανότατα από το κάστρο αυτό έλαβε και την ονομασία της η λίμνη Βόλβη.

Ένα σπουδαίο τμήμα του κάστρου αναδύεται κατά καιρούς από τα νερά της λίμνης, εκεί κοντά στη ΒΑ όχθη της, κοντά στο χωριό Μικρή Βόλβη, που κι αυτού τα χαρακτηριστικά ανήκουν στην ίδια εποχή με εκείνην του λιμενοβραχίονα της Μικρής Βόλβης (εικ. 1, 3). Αυτό που διακρίνεται και δεσπόζει στα άλλα κτίσματα, κάτω από τις καλύτερες συνθήκες, είναι ένα ορθογώνιο κτίσμα, χτισμένο με υδραυλικό

2. Λεπτομέρεια της πνακίδας 1:500 του οικισμού της Μικρής Βόλβης. 1. Το προσκύνημα του Αρχαγγέλου Μιχαήλ.
2. Το παρεκκλήσι του Αρχαγγέλου Μιχαήλ.
3. Ο βυζαντινός λιμενοβραχίονας.

κοκκίαμα, και του οποίου το εσωτερικό εμφανίζει όλα τα τυπικά χαρακτηριστικά μιας "κινστέρας" (εικ. 3).

Το κτίσμα αυτό επικοινωνεί με άλλα αντίστοιχα ορθογώνια κτίσματα με γεροχτισμένους τοίχους, που όσο απομακρύνονται από τον ψηλότερο ορατό πυρήνα βυθίζονται στα σκο-

3. Τα ερείπια του ιουστινιανέου κάστρου Βολβός μέσα στη λίμνη.

τεινά νερά της λίμνης. Η απόσταση από την όχθη είναι πολύ μικρή, 60-70 μέτρα, και μπορεί κανείς να το επισκεφθεί με μια πλάβα, απ' αυτές που συνηθώς βρίσκονται κρυμμένες μέσα στις πυκνές καλαμιές.

Πιστεύω ότι πρόκειται για το κάστρο το Βολβόν, που μνημονεύει ο Προκόπιος. Οι γέροι διηγούνται πολλά για το σημείο αυτό· πως τα νερά βαθαίνουν απότομα από τον βραχώδη ύψαλο, επάνω στον οποίο είναι χτισμένο το κάστρο. Κάποιοι αυτοδύτες, που επιχείρησαν πριν από μερικά χρόνια να εξερευνηθούν το σημείο, διηγήθηκαν πολλά περίεργα. Εκτός από τα προϊστορικά όστρακα αγγείων που βρήκαν, διηγήθηκαν πως διέκριναν μέσα στην αμμουδιά του βυθού μεγάλα οστά άγνωστων ζώων. Κανένας δεν τους πίστεψε τότε.

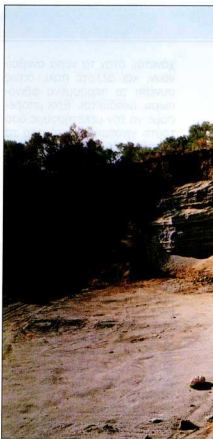
Εξακόσια περίπου μέτρα ΒΔ του χωριού της Μικρής Βόλβης υπάρχει σήμερα δεξιά του ασφαλτοστρωμένου δρόμου το σύγχρονο προσκυντήριο του Αγίου Νικολάου. Διηγούνται πως την παλιά εκκλησία που υπήρχε τη χάλασαν όταν χάραξαν τον καινούργιο δρόμο. Η θέση της, όπως φαίνεται και στη φωτογραφία, είναι επάνω από μια μιγάγκα, που έρχε-

ται από το βοριά (εικ. 4, 5). Σε ελάχιστη απόσταση από το παρεκκλησάκι του Αγίου Νικολάου (εικ. 4γ) βρίσκεται ένας μεγάλος λιθωσωρός (εικ. 6).

Πρόκειται για τα ερείπια μιας παλαιοχριστιανικής βασιλικής, όπου και σήμερα, με προσεκτική παρατήρηση, μπορεί κανείς να διακρίνει τα τείχη και τη θέση της αψίδας πνιγμένα μέσα στα πουρνάρια (εικ. 4, 5).

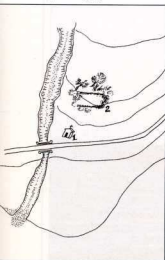
Ένα άλλο λοιπόν μνημείο της Παλαιοχριστιανικής περιόδου έρχεται να συμπληρώσει τις γνώσεις μας για τον ιστορικό βίο της περιοχής.

Οι πληροφορίες αυτές πλουτίζονται και με τα στοιχεία που υπάρχουν μέσα στο χωριό. Σε μικρή απόσταση, περίπου 100 μέτρα, από το σύγχρονο μικρό παρεκκλησάκι του Αρχάγγελου Μιχαήλ, στο οικόπεδο 32 της πινακίδας 1:500 του οικισμού, σώζεται ένα μικρό παρεκκλησάκι, που τιμάται στον ίδιο Άγιο· τον Αρχάγγελο Μιχαήλ. Πρόκειται για ένα μικρό χαμηλοτάβανο δωματάκι, στο οποίο με δυσκολία χωρούν 2-3 άτομα (εικ. 2γ). Στο εσωτερικό του όμως διακρίνονται καθαρά ενσωματωμένα παλαιοχριστιανικά αρχιτεκτονικά μέλη, τμήματα σπονδύλων αρράβδωτου κίονα, και επάνω του, σε υποτυπώδη μορφή Αγίας Τράπεζας,

ένα αμφιπρόσωπο μαρμάρινο κίονο πολύλοβο παραθύρου, προφανώς μιας παλαιοχριστιανικής βασιλικής (εικ. 7). Έτσι αργά-αργά πλουτίζονται οι

4. Τοπογραφικό σκαρίφημα με το προσκυντήριο του Αγίου Νικολάου (1) και τα ερείπια της παλαιοχριστιανικής βασιλικής (2).

5. Απόψη της θέσεως της παλαιοχριστιανικής βασιλικής (ΠΒ), κοντά στο προσκυντήριο του Αγίου Νικολάου (1) και στο χείμαρρο, σε μικρή απόσταση, βορείως του οικισμού της Μικρής Βόλβης.

γνώσεις μας για την ιστορία του ευλογημένου αυτού τόπου, που είναι ελάχιστα γνωστές στους ειδικούς επιστήμονες και που όμως του αξίζει

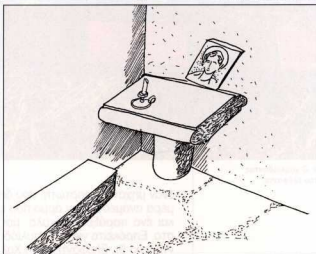
μια πολύ μεγαλύτερη προσοχή. Γιατί η συνύπαρξη, σε τόσο μικρή απόσταση, τριών παλαιохριστιανικών μνημείων και η κατά καιρούς ανευρέση βυ-

ζαντινών νομισμάτων (μια έδειξαν μάλιστα και ένα χρυσό σκυφωτό), που ανήκουν στον 11ο-13ο αιώνα, δείχνει τη συνέχεια της ζωής του οικισμού και στους μετέπειτα αιώνες, που διαδέχθηκαν την περίοδο των βαρβαρικών επιδρομών και εγκαταστάσεων.

Αυτό όμως που έχει ιδιαίτερη σημασία και πρέπει να ληφθούν όλα τα μέτρα για την προστασία του είναι ένα μεγάλο νταμάρι που έχει δημιουργήσει η μακροχρόνια αμμοληψία σε ελάχιστη απόσταση δυτικά του χωριού (εικ. 8). Ένας συνεργάτης της ανασκαφής μου στη Ρεντίνα, που χειρίζεται

8. Το νταμάρι της άμμου, κοντά στον οικισμό της Βόλβης, στο οποίο βρέθηκε ο χαλιόδοινας του ελέφαντα (βλ. εικ. 1).

7. Άποψη του εσωτερικού του προσκυνητάτος του Αρχαγγέλου Μιχαήλ με την πρόχειρη αγία Τράπεζα κατασκευασμένη από ένα τμήμα κίονα και έναν αμφιπρόσωπο κιονίσκο πολυλόβου παραθύρου.

6. Άποψη των ερειπίων της παλαιохριστιανικής βασιλικής.

9. Ο χαυλιόδοντας του ελέφαντα.

έναν μηχανικό φορτωτή, μου διηγήθηκε πως μια μέρα ανάμεσα στην άμμο που φόρτωνε διέκρινε και ένα παράξενο κόκαλο¹ μου το έφερε μάλιστα. Επρόκειτο για τον χαυλιόδοντα ενός ελέφαντα (εικ. 9). Ελέφαντες στη Χαλκιδική έχουν επισημανθεί και σε άλλες θέσεις, δεν είναι δηλαδή κάτι άγνωστο.

Αυτό που έχει όμως σημασία είναι ότι σημεία με παρόμοια εδαφολογικά χαρακτηριστικά, με ψάμμους, αμφιβολίτες και τραβερτίνες, επισημαίνονται και σε πολλά άλλα σημεία της άμεσης περιοχής της Μικρής Βόλβης. Πιστεύω μάλιστα ότι μια γειτονική περιοχή ΒΔ της Μικρής Βόλβης, σε απόσταση 3 χιλιομέτρων στο χάρτη 1:5000, ονομάζεται "Κοκάλα" (όπως και άλλη θέση ανατολικά της αρχαίας Απολλωνίας, στη θέση "Κοκαλού"), προφανώς από τα υπερμεγέθη κόκαλα ελεφάντων, του είδους που συνήθως χαρακτηρίζεται ως "Αρχιδισκόδης ο μεσημβρινός", (*Archidiskodon meridionalis*) με μήκος 5 μ. και ύψος 4 μ., ρινόκερων και άλλων ζώων. Ένα αντίστοιχο σπουδαίο εύρημα ενός "πρωτοελέφαντα" έγινε από τον ανθρωπολόγο Άρη και το γιο του Νίκο Πουλιανό στο λεκανοπέδιο της Πτολεμαϊδας τον Οκτώβρη του 1977² και το οποίο είχε διαμελίσθει από ομάδα πρωτόγονων κυνηγών. Το εύρημα εκείνο της Πτολεμαϊδας οι Πουλιανοί χρονολόγησαν γύρω στα 2,5 εκατομ. χρόνια, και τα εργαλεία από χαλαζία που βρέθηκαν ανάμεσα στα οστά του "πρωτοελέφαντα" θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν ως "τα αρχαιότερα εργαλεία που βρέθηκαν ποτέ"³. Πιστεύω, ύστερα από όσα πιο πάνω ανέφερα, πως αξίζει να ασχοληθεί ένας ειδικός Παλαιοντο-

λόγος με το εύρημα αυτό της Μικρής Βόλβης, το οποίο μπορεί να μας οδηγήσει σε ευχάριστες εκπλήξεις.

Σημειώσεις

1. Ν. Κ. Μουτσόπουλος, "Θέση της Μυθονικής Απολλωνίας και η παραλίμνια (:) χάραξη της Εγνατίας οδού", Αρχαία Μακεδονία. Πέμπτο Διεθνές Συμπόσιο, τ. 2, σσ. 1047-1062.
2. Άρης και Νίκος Πουλιανός, "Πτολεμαϊκοί κυνηγοί ελεφάντων στην Ελλάδα", Άνθρωπος, τ. 7, 1980, σσ. 108-113.
3. Ό. π., σ. 119.

An Elephant Tusk from Mikri Volvi

N. K. Moutsopoulos

In the area of Mikri Volvi, around the present refugee village by the lake, there is sufficient evidence of the importance this eastern part of the Byzantine Empire had for the emperor Justinian, as it is also documented in Procopius' writings. Basilicas, cisterns, breakwaters, fortresses are the proofs, while there are more from later periods.

New data come, however, from a most remote era to testify for the "liveliness" of the area: an elephant tusk. The elephant was not unknown in this region, since a relevant important find, a "Protoelephant", was discovered by the anthropologist Aris Poulianos and his son Nikos in the Ptolemais basin in October of 1977. The Ptolemais find, dismembered by a group of primitive hunters, was dated by Poulianoi about 2.5 million years ago. Moreover, the name "Kokala" (=huge bone) of an adjacent area to the NW of Mikri Volvi, as well as the name "Kokalou" of another site east of the ancient Apollonia, is etymologically related with the enormous bones of a certain elephant species, which is usually characterized as "Archidiskodon meridionalis", or with the bones of rhinoceros and other huge animals. The aforementioned find from the area of Mikri Volvi, if studied by an expert paleontologist, might produce very interesting results.